

Tanácskozás Belgrádban az elméleti kutatások időszerű kérdéseiről

---

A JKSZ X. kongresszusának előkészületei keretében készítették elő az ez év június 18—19-én megtartott tudományos tanácskozást. A tanácskozásnak igen határozott célja volt: a Kommunista Szövetség szempontjából felmérni a marxista elméleti munka mai helyzetét, külön megvizsgálni az elméleti munka szerepét társadalmi viszonyaink alakításában és felvázolni a marxista elméleti munka távlatait forradalmi gyakorlatunk szempontjából. A tanácskozást közel fél éves előkészületek vezették be, amelyek a tanácskozás téziseinek vitatásával indultak ez év elején a köztársasági és tartományi központokban, az elméleti munkával és világnézeti neveléssel foglalkozó KSZ szervek irányításával. Ezek az előkészületek így azután nemcsak a júniusi tanácskozásokra hatottak ki, hanem irányt adtak és serkentést nyújtottak ezekben a központokban is az elméleti munka kérdéseinek elmélyültebb vizsgálatára és hozzáértőbb alakítására.

Mivel a tanácskozást előkészületek előzték meg, a központok korlátolt számú tudóst és pártmunkást küldtek Belgrádba, úgy, hogy a száznál valamivel több részvevő közül minden harmadik-negyedik fel is szólalt. Valójában mindegyik részvevő felszólalása esedékes volt, de a mondanivalók részbeni kimerítése más felszólalók által, meg azután a korlátolt idő is oda hatott, hogy a tanácskozás vitája most tovább folyik a politikai lapok specializált rovataiban és a folyóiratok lapjain.

A tanácskozás témakörét tudatosan is szűkítette, mert a marxista elméleti munkát a társadalomtudományok terén vizsgálta, ott ahol a forradalmi társadalmi gyakorlat megismerése a legközvetlenebb és, amely tudományok mondanivalója szükségszerűen a legtöbb elemet és útmutatást nyújthatja a forradalmi élcapatnak, a munkásosztálynak és minden dolgozónak forradalmi, társadalmi gyakorlata megfelelő alakításában, szocialista öngazgatású társadalmunk építésében.

A kiküldött tézisek nem egy vitatható, nehezen bizonyítható állítást és megsejtést tartalmaztak. Egy részük a beterjesztett beszámoló és a tanácskozáson lefolytatott vita után sem kapott kellő „elintézést”, s ma sem mondhatjuk, hogy beigazolódtak, vagy hogy megcáfolták azokat. Mindenképpen, ezek is a többiekkel egyetemben igen merész, önbíráló, termékeny és távlatokat nyitó gondolatokat ébresztettek, terveket és tevékenységet indítottak el.

Dr. Najdan Pašić professzor, a JKSZ elméleti munkával foglalkozó bizottsága elnökének beszámolója tükrözte a féléves előkészületek során kialakult nézeteket és felismeréseket. Ezért látta jónak folyóiratunk szerkesztősége, hogy közölje ezt a beszámolót, mert ha nem is zárja le az időszerű kérdések zömét, s ha nem is készült ezzel a szándékkal, az időszerű jelenségek és nyílt kérdések nagy többségét mégis felöleli, jellemzi azokat és így átfogó képével helyesen tájékoztat. Ezért felhívjuk az olvasó figyelmét dr. Najdan Pašić beszámolójára.

N. Pašić bevezető beszámolójának néhány lényeges része közül külön utalunk arra, amelyben a társadalomtudományok a forradalmi gyakorlattól és tényleges forradalmi funkciójától három különböző módon való elidegenedéséről tárgyal (a szerbhorvát nyelvű sokszorosított kézirat 21—25. old., magyarul: Létünk 2—3. kettős szám 179—190. oldal).

Az elidegenedés első útja a fejlett kapitalista államokban kialakult és alkalmazott kutatási módszerek és kategoriális rendszer mechanikus vagy legalábbis kellő kritika nélkül való átplántálása, ami nálunk különösképpen a szociológia és a politikai tudományok esetében történt meg. Ezek a kapitalista társadalmak, amelyek magukat gyakran „ipari társadalom utáni” és „infra-kapitalista” társadalomnak jelölik meg, az említett tudományok által a társadalmi status-quo-ra törekszenek. Ezért a neopozitívizmus, a vulgáris empirizmus és különösképpen a funkcionalizmus meghonosodása társadalomtudományi kutatásainkban — ahogyan Pašić joggal mondja — gyakran csak triviális ténybeli megállapítások halmazára szorítkozik, társadalmilag érdektelen megállapítások hangoztatásában sekélyesedik el, ami azután gyakran még csak megnehezíti a kérdés lényegének kibogozását.

A másik elidegenedési forma, az általánosabb módszertani kérdések területén jelentkezik. Ez nem újkeletű, még a dogmatizmus határozott visszaszorításával egyidejűleg jelentkezett, de a mostani anarcholiberalizmus előretörése idején különösképpen vált időszzerűvé a „radikális bírálatról”, a marxai „minden létező bírálatának” nem marxai értelmezéséről és gyakorlatáról van szó. Ez a szubjektivistikus bírálat valójában — ahogyan Pašić némileg leegyszerűsítve, de igen találóan mondja — már közelítésében elidegenedett a valóságtól, mert nem azért közelíti a gyakorlatot, hogy azt vizsgálja és tanulmányozza, hanem hogy felette kimondja ítéletét. Ezt az elvont humanista bölcséleti irányzatot részben újhegeliánus jelzővel is illetik, gyakran Marcuse és Fromm epigonizmusával is jelentkezik.

Természetesen ennek az irányzatnak a követői, még ha személy szerint leginkább szorosan egymáshoz is tartoznak, elfoglalt álláspontjaikkal és alkalmazott módszereikkel meglehetősen nagy tarkaságot képviselnek. Közelítésükben jelen van a társadalmi folyamatok túlzott pszichologizálása (például Erich Fromm) az újhegeliánizmus keresztlül egészen a valóságos hégeli objektív normativisztikus idealizmusig. Sokkal lényegesebb ismérve ennek az irányzatnak a közös közvetlen politikai viszonyulás a társadalom szervezett erőinek, a munkásosztály és annak forradalmi élcsapata, a JKSZ szerepe és feladatai iránt. Itt fonódnak azután egybe a világnézeti és tudományos módszertani és bölcséleti kérdések a mindennapi társadalmi gyakorlat és politikai harc elemeivel. Ezért tűnik meglepőnek a kevésbé értesült szemlélő számára, néha élesnek is az a reagálási mód, ahogyan társadalmunk az elvont humanista bölcséleti irányzat egynéhány képviselőjével szemben viszonyul, különösen ha figyelmen kívül hagyja, hogy az ilyen egyének esetében már régen nem csupán tudományos módszertani és bölcséleti kérdésekről van szó, hanem a politikai harc elemeiről is.

A tudományos gondolkodás és kutatás a forradalmi valóságtól való elidegenedésének harmadik formája a dogmatizmus különböző válfaja. Ezt ezáltal Pašić nem részletezi különösképpen, de kimondja, hogy e forma egyáltalán nem mondható a legkevésbé veszélyesnek. Társadalmunk igencsak felismerte már nemcsak mint eszmei irányzat megjelenésének különböző válfajait, de lehetséges társadalmi hordozóinak sajátos belső és nemzetközi viszonylatban jelentkező egyedei is jól ismertek. Tekintettel arra, hogy eszmeileg a „lusta gondolkodás”, a valóság, a forradalmi gyakorlat és a társadalmi viszonyok nem dialektikus felfogásaként jelentkezik mint eszmei áramlat, de egyúttal saját fejlettségünkben is fakad és közvetlenül a bürokratikus előjogok és az erre alapozott parazitizmus a társadalmi-gazdasági tartalma, emiatt az öngazgató társadalmi viszonyok kerékkötői és a munkásosztály mint a társult munka hordozója felszabadulásának egyik alapvető ellensége.

Az utóbbi évek politikai gyakorlata megmutatta, hogy eszmeileg egymástól két távoleső irányzatot képvisel az anarcholiberalizmus és a bürokratizmus, politikailag az irányzat képviselői gyakran igencsak szót értenek a munkásosztály és a JKSZ társadalmi szerepének és súlyának gáncsolásában öngazgató szocialista társadalmunkban. Ez a körülmény és a feladat ho-

gyan biztosítani a munkásosztály további afirmálását öngazgatású társadalmunkban, hogyan fejtheti ki élcspat jellegét a Kommunista Szövetség — ez volt a belgrádi tanácskozáson előterjesztett három kiinduló beszámoló közös alap gondolata.

Az első témakör beszámolóját zágrábi marxisták egy csoportja készítette elő, név szerint: dr. Srđan Vrcan, dr. Stipe Šušar, dr. Veljko Cvetičanin, dr. Branko Caratan és Rade Kalanj. A mintegy négy szerzői ív terjedelmű tanulmány címében feltüntette, hogy kettős összefüggést tárgyalt: a munkásosztály életkörülményeinek és helyzetének kapcsolatát a Kommunista Szövetség szerepével és ennek a viszonyoknak a kapcsolatát az elméleti munka terén kialakult helyzettel. Maguk a szerzők — ahogyan nevükben Šušar ismertetőjében ezt közölte — nem voltak munkájukkal megelégedve, mert vizsgálódásukat helyenként sikerült ugyan elmélyíteni, de beszámolójuknak egyes részei vázlatosak maradtak. Ez a megállapítás helytálló és a szerzők kétségtelen joga, hogy ne legyenek önteltek munkájukkal, mégis szembevetendő volt a részvevők jogos elismerése munkájuk irányában.

Értékes kutatást végeztek a munkásosztály társadalmi léte mai jellegzetességeinek meghatározásában is, de a mai munkásosztály társadalmi arculatának meghatározása igen jelentős eredmény. Kritikai hozzáállásukkal igen elgondolkodtatók és további kutatásra serkentők, de ugyanakkor a gyakorlati politika számára is jelentős elemeket nyújtanak a beszámoló ama részei, amelyben feltüntetik miben tört előre szocialista fejlődésünk során társadalmunk immár számban is leghatalmasabb osztálya, de miben maradt még meg az osztálytársadalom hátráltató körülményei.

Figyelemreméltók azok a kutatási eredmények, amelyek a kiválasztott paraméterek alapján figyelmeztetnek, hogy a társadalmi helyzetet illetően csak a magasan képzett munkások vannak kedvező helyzetben, mint a nem termelő ágazatokban dolgozók megfelelői. Minden más esetben valóságosan, függetlenül szubjektív képzetüktől, a termelő munkások hátrányosabb helyzetben vannak a velük összehasonlítható nem termelő dolgozóktól.

A zágrábi kutatók csoportjának beszámolóját részletesebben nem ismertetjük ezúttal, noha mondanivalója és értéke alapján feltétlenül megérdemelné. Ennek oka egyrészt az, hogy még ez évben a tanácskozás anyagát nyomtatott formában közreadják, de főleg azért, mert folyóiratunk még foglalkozni fog a beszámoló témakörének egy részével és akkor természetesen a beszámoló fontosabb álláspontjának egy részét részletesebben ismertetjük.

A kutatók árnyaltan, igen közérthetően, de kellő marxista tudományosságal tárgyalták az elméleti kutatás, tudományos megismerés, a gyakorlat tudományos elemzését és általánosítását, valamint szocialista társadalmi viszonyaink építésének kapcsolatát. Figyelembe veszik a szocialista építéshez fűződő ábrándokat és hamis képzeteket, de ami sokkal lényegesebb, sok vonatkozásában megvilágítják a tudományos elméleti megismerés és a gyakorlati társadalomalakítás kapcsolatát elsősorban Jugoszlávia munkásosztálya és annak élcspata, a Kommunista Szövetség szemszögéből.

A második nagy beszámoló Szarajevóban készítették a következő kutatók közreműködésével: dr. Franjo Kozul, Ivan Brigić, dr. Nikola Babić, dr. Fuad Muhić, Ismet Krešo és Milorad Muratović. A mintegy öt szerzői ív terjedelmű tanulmány címe: A Kommunista Szövetség az öngazgatású társadalom fejlesztésében. Ennek a csoportnak a munkája nehezebb volt mint a zágrábiéknak. Nem is véletlen, hogy munkájuk eredménye is szerényebb. A téma igen gyakran szerepel a KSZ vezetőségek napirendjén és marxista publicisztikánk is sokat foglalkozik vele. Tudományos igényű megvilágítására már ritkábban kerül sor, ezért a szarajevói marxisták munkacsoportjának úttörő feladatokat is vállalniuk kellett. Figyelemre méltó és eredményes munkájukra vall, amit történelmi módszerük alkalmazásával és az utóbbi évek társadalmi helyzetének részletesebb vizsgálata alapján elérték a beszámoló szerzői és amelyek végkövetkeztetésként (a szerbhorvát kéziratok sokszorosított szöveg 56—58. és 62—63. oldalán) hét, illetve öt pontban vontak össze.

A harmadik beszámoló, szerzője Miloš Nikolić magyarázata alapján, tartózkodó volt az értékelések kimondásában, elsődleges célja az informálódáshoz és a következtetések levonásához szükséges adatok szolgáltatása volt. A

központi pártvezetőség társadalomkutató központjának önálló tudományos kutatója beszámolójának címe: A társadalomtudományok fejlődésének intézményesített és pénzügyi alapjai. A beszámoló sokkal többet nyújt olvasójának, mint csak adatokat. Adatszerűségében lehetőséget nyújt nem egy lényeges és fontos következtetésre, ami alapján remélhetően a közeljövőben újabb intézkedések is születnek.

Két témát ragadunk ki példaként Nikolić beszámolójából. A társadalomtudományok köréből megjelentetett kiadványokat szemlélve (a szerző beszámolójának 27—29. old.), különféle mutatószámok figyelembevételével Jugoszlávia vezető helyet foglal el világviszonylatban, de ugyanakkor a marxizmus—leninizizmus kiadása (30. old.) hangsúlyozottan kevés és az utóbbi években csökkenő irányzatot mutat. A társadalomtudományok kutatói káderállomány vizsgálatában (10—14. old.) a szerző a közölt adatok alapján megállapítja (13. old.), hogy az utóbbi hat év alatt szerezte meg minden második magiszter a társadalomtudományok terén elérhető legmagasabb egyetemi minősítést és a tudományok doktorátusát is ebben az időben szerezte meg. De ugyanakkor felhívja a figyelmet arra a körülményre is, hogy a társadalomtudományok kutatóinak fiatalabb korosztálya nagyobb részének marxista orientációja és marxista műveltsége nem kielégítő. Ez a körülmény képezi a társadalomtudományok terén tudományos potenciálunk legkritikusabb tényezőjét. A szerző fejtegetései a társadalomtudományok kutatóintézeteinek hálózatát és a kutatási programok irányát illetően igen lényegesek, de egy rövid áttekintés keretében azt nem lehet kellő árnyaltsággal bemutatni.

Az értekezleten, különösen vita alapján, kialakult a társadalmi igény képe a társadalomtudományok közvetlen és távlatos feladatait illetően. Figyelembevée az eredményeket, amelyeket nem lehet csekélyeknek mondani, de a feladatokat is, amelyekről már a JKSZ kongresszusi Platformja is szól és a végső szót a JKSZ jövő évi X. kongresszusa fogja kimondani, nem lehetünk maradéktalanul optimisták. Társadalomtudományunknak lehetősége van a kirajzolódó feladatok vállalásában helyt állnia, de ehhez a meglévő adottságok valóban jó felhasználása szükséges, amihez a szervezett szocialista erők helyes fellépése szükséges, mert a felesleges útkeresések, tétovázások és helytelen irányvételek menthetetlenül meg fogják akadályozni a valóban forradalmi, felelősségteljes feladatok sikeres megoldását.